

Miljko Erić
Nenad Vukmirović

**UVOD U OBRADU SIGNALA
SA ANTENSKIH NIZOVA**

*INTRODUCTION TO ANTENNA ARRAY
SIGNAL PROCESSING*

Akadska misao
Beograd, 2019.

Miljko Erić
Nenad Vukmirović

**UVOD U OBRADU SIGNALA
SA ANTENSKIH NIZOVA**

Introduction to Antenna Array Signal Processing

Recenzenti

Prof. dr Marija Stevanović
Prof. dr Predrag Ivaniš
Prof. dr Desimir Vučić

Izdavač

AKADEMSKA MISAO
Beograd

Odlukom Nastavno-naučnog veća Elektrotehničkog fakulteta u Beogradu br. 375/3 od 7.05.2019. godine, donetoj na 839. sednici od 23.04.2019. godine, knjiga je prihvaćena i odobrena za štampanje kao nastavni materijal- udžbenik.

Štampa

Akademski misao, Beograd

Tiraž

300 primeraka

ISBN 978-86-7466-780-4

NAPOMENA: Fotokopiranje ili umnožavanje na bilo koji način ili ponovno objavljivanje ove knjige u celini ili u delovima - nije dozvoljeno bez saglasnosti i pismenog odobrenja izdavača.

Sadržaj

Predgovor prvom izdanju	i
1 Uvod u teoriju antenskih nizova	1
1.1 Pojam <i>steering</i> vektora	1
1.2 Pojam prostornog filtra	17
1.3 Funkcija odziva prostornog filtra sa tež- niskim koeficijentima u domenu frekvencija-talasni broj	20
1.3.1 Funkcija oblika snopa	21
1.3.2 Faktor antenskog niza	21
1.3.3 Oblik snopa antenskog niza sa neizotropnim antenama	24
1.3.4 Oblik snopa antenskog niza po snazi	24
1.3.5 Usmerenost antenskog niza	24
1.3.6 Pojačanje antenskog niza	25
1.4 Karakteristike linearnih antenskih nizova	25
1.5 Karakteristike ekvidistantnih planarnih antenskih nizova . .	33
1.6 Podešavanje maksimuma snopa anten- skog niza u željenom smeru	34
1.7 Sinteza oblika snopa antenskog niza	38

1.7.1	Tehnike sinteze oblika snopa sa nulama u zadatim smerovima	40
1.7.2	Tehnike oblikovanja snopa antenskog niza	47
1.7.3	Tehnike oblikovanja više nezavisnih ortogonalnih snopova	49
2	Matematički modeli signala na antenskom nizu	51
2.1	Matematički model komunikacionih radio signala	51
2.2	Pojam uskopojasnih i širokopojasnih radio signala na antenskom nizu	52
2.3	Matematički modeli uskopojasnih radio signala na antenskom nizu	54
2.4	Matematički modeli širokopojasnih radio signala na antenskom nizu	57
2.5	Matematički model radio signala na antenskom nizu u uslovima višestrukog prostiranja	62
3	Uvod u teoriju prostornog filtriranja	75
3.1	Klasifikacija prostornih filtera	75
3.2	Matematički model prostornog filtriranja kao funkcija statistike drugog reda signala na antenskom nizu	77
3.3	Deterministički prostorni filtri	82
3.3.1	Konvencionalni prostorni filter	82
3.3.2	Prostorni filter sa formiranjem nula u dijagramu usmerenosti	90
3.4	Statistički optimalni prostorni filtri	93
3.4.1	Optimalni prostorni filter bez ograničenja koji maksimizira izlazni odnos signal/šum	93
3.4.2	Optimalni prostorni filter sa ograničenjem koji maksimizira izlazni odnos signal/šum	94

3.4.3	Optimalni prostorni filter sa ograničenjem koji minimizira snagu na izlazu filtra	95
3.4.4	Optimalni MSE (<i>Mean Square Error</i>) prostorni filter	99
4	Metode za procenu smeru dolaska signala	101
4.1	Kratak istorijski osvrt na razvoj metoda za procenu smeru .	101
4.2	Klasifikacija metoda za procenu smeru	109
4.2.1	Principi klasičnih metoda za procenu smeru	110
4.2.2	Principi visokorezolucionih metoda za procenu smeru	111
4.2.3	Principi metode maksimalne verodostojnosti	112
4.3	Klasične metode	113
4.3.1	Metod za procenu smeru dolaska signala na bazi rotiranja usmerene antene	113
4.3.2	<i>Watson-Watt</i> -ova metoda	114
4.3.3	<i>Wullenweber</i> -ova metoda	119
4.3.4	<i>Doppler</i> -ova metoda	120
4.3.5	Interferometarska metoda	126
4.4	Visokorezolucionne metode	136
4.4.1	<i>Bartlett</i> -ova metoda	136
4.4.2	<i>Capon</i> -ova metoda minimalne varijanse	139
4.4.3	<i>Pisarenko</i> -va metoda	141
4.4.4	MUSIC metoda	142
4.4.5	Metoda minimalne norme	149
4.4.6	ESPRIT metoda	152
4.5	Metoda maksimalne verodostojnosti	155
4.5.1	Deterministička metoda maksimalne verodostojnosti .	156

4.5.2	Metoda stohastičke maksimalne verodostojnosti	158
4.6	Procena smeru dolaska širokopojasnih signala	159
4.6.1	Procena smeru dolaska širokopojasnih signala na bazi spektralne kovarijacione matrice	160
4.6.2	Procena smeru dolaska širokopojasnih signala na bazi kanalizacije signala polifaznom bankom filtera	164
4.6.3	Procena smeru dolaska širokopojasnih signala na bazi koherentnog spektralnog fokusiranja	170
4.7	Procena smeru u uslovima višestrukog prostiranja (<i>multipath-a</i>)	172
4.8	Tačnost procene smeru	175
4.8.1	<i>Cramer-Raova</i> granica za varijansu greške pro- cene smeru	175
5	Adaptivni antenski nizovi	187
5.1	Koncept adaptivnog prostornog filtri- ranja	187
5.2	Adaptivni prostorni filter na bazi dire- ktne inverzije korelacione matrice	189
5.3	Adaptivni LMS prostorni filter bez ograničenja	195
5.4	Adaptivni LMS prostorni filter sa ograni- čenjem	202
5.5	Adaptivni rekurzivni LMS prostorni filter	206
5.6	Adaptivni strukturirani gradijentni prostorni filter	209
5.7	Adaptivni konjugovano gradijentni prostorni filter	210
5.8	Adaptivni rekurzivni LS prostorni filter	211
5.9	Adaptivni prostorni filter konstantne anvelope	214
6	<i>Multiple Input Multiple Output</i> - MIMO sistemi	217

6.1	Jednokorisnički MIMO	218
6.2	Višekorisnički MIMO	221
6.3	Distribuirani MIMO	223
6.4	MIMO sa RFoF distribuiranim antenskim sistemom	225
6.5	Masivni MIMO	226
6.6	Masivni MIMO sa usmerenim antenskim podnizovima	228
Dodatak		239
A Matematička osnova obrade signala sa antenskih nizova		241
B MATLAB funkcije		265

Predgovor prvom izdanju

Ova knjiga je napisana kao udžbenik studentima Elektrotehničkog fakulteta u Beogradu koji izaberu predmet "Antenski nizovi u telekomunikacionim sistemima" na master studijama odnosno predmete "Prostorno-vremenska obrada signala" i "Obrada signala sa mikrofonskih nizova" na doktorskim studijama. Autori očekuju da će knjiga biti korisna i široj inženjerskoj populaciji: onima koji prvi put ulaze u ovu oblast, onima koji su već u ovoj oblasti i rešavaju stručne inženjerske probleme iz ove oblasti, ali i onima koji imaju ambicije da se ozbiljnije bave naučno-istraživačkim radom u ovoj oblasti.

Obrada signala sa antenskih nizova je deo šire naučne oblasti koja je u literaturi poznata pod nazivom *array processing*. U fokusu *array processing*-a su fenomeni talasne prirode. Predmet *array processing* je prostorno-vremenska obrada signala sa senzorskih (seizmičkih, mikrofonskih, antenskih) nizova. Zahvaljujući analogiji matematičkih modela signala, algoritmi razvijeni u jednoj oblasti primenjivi su u drugoj oblasti *array processing*-a, što ovu oblast čini široko primenjivom i zahvalnom za bavljenje. Oblast obrade signala sa antenskih nizova ima svoje teorijsko utemeljenje u klasičnoj elektromagnetskoj teoriji i u teoriji telekomunikacija, ali bazično radi se o oblasti obrade signala.

Istorija *array processing*-a radio i radarskih signala je jako bogata i sadržajna. Ona je pratila intezivan razvoj telekomunikacija tokom 20. veka a naročito taj razvoj prati tokom poslednje dve dekade ovog veka. Dugi vremenski period koji se meri decenijama, *array processing* je bio privilegija vojnih namenskih telekomunikacionih i radarskih sistema. Devedesetih godina prošlog veka, definisanjem koncepta MIMO sistema, napravljen je ozbiljan iskorak u oblasti telekomunikacija u pravcu prostorno-vremenskih (*space-time*) komunikacija a u cilju poboljšanja spektralne efikasnosti i povećanja bitskih protoka. Ova oblast je u fokusu novih generacija ćelijskih mobilnih sistema a naročito u fokusu razvoja dolazeće pete generacije u kojoj će *massive* MIMO sistemi primenjeni u *cmWave* i *mmWave* opsegu biti jedna od

nosećih tehnologija te generacije. Sve to skupa čini oblast obrade signala sa antenskih nizova jako aktuelnom.

U knjizi su dati osnovni pojmovi i izloženi generički principi osnovnih koncepata i algoritmike u oblasti obrade signala sa antenskih nizova, bez ambicije da se izloži celovit prikaz iz ove oblasti. Autori veruju da knjiga daje solidnu teorijsku osnovu za ulazak u ovu specifičnu naučnu oblast i da će studentima i zainteresovanim stručnjacima olakšati korišćenje bogate literature iz ove oblasti. Za očiglednost u ovoj oblasti potrebno je dugotrajno i posvećeno bavljenje njome.

Autori se zahvaljuju recenzentima na korisnim primedbama i sugestijama. Takodje se zahvaljuju doktorantu Milošu Janjiću na pažljivom čitanju i korekcijama rukopisa knjige.

U Beogradu
maj 2018.

Miljko Erić
Nenad Vukmirović